

Aspecte de natură criminologică cu privire la personalitatea infractorului

Dr. ALEXANDRU PINTEA

A). Personalitatea infractorului

Dintre protagoniștii fenomenului infracțional, cel care a polarizat și continuă să polarizeze un interes deosebit în cadrul abordărilor psihologice, psihosociale și criminologice, îl reprezintă *infractorul*.

Acesta exprimă pe de o parte rolul principal pe care îl are în producerea actului infracțional – *fără criminal nu există nici crimă* -, iar pe de altă parte o optică care, de regulă, exacerbează rolul individului și estompează rolul factorilor economico-sociali în criminogeneză.

Principala problemă ce se ridică în cadrul studierii științifice a personalității infractorului este aceea de a releva dacă aceasta se deosebește structural de personalitatea noninfractorului sau dacă între aceștia deosebirea constă doar în gradul în care manifestă sau nu anumite trăsături și caracteristici de ordin anatomo-morfo-fiziologic, psihologic, moral etc.

B). Curente și orientări în abordarea personalității infractorului

În răstimpul de peste un secol de când s-au făcut primele încercări de explicare științifică a personalității infractorului, s-au conturat o serie de curente și orientări care în general se înscriu pe următorul cadru explicativ: *infractorul este înnăscut și predestinat pentru activitatea ilicită, infractorul se caracterizează printr-o constituție pervertită (pervers constituțional), infractorul este înapoiat sau bolnav psihic (personalitate psihopatică)*. Mai toate explicațiile formulate în acest cadru sunt marcate de simplism și unilateralitate. Întrucât unele din acestea conțin totuși elemente ce merită atenție, le vom trece succint în revistă.

a) **Biologismul**. Conform acestei orientări, comportamentul infracțional este generat de existența unor atavisme, tare sau dereglări de natură anatomică, morfologică, funcțională, de origine congenitală, ereditară sau căpătate pe parcursul vieții. Desigur în unele comportamente infracționale pot fi angajați, pe lângă alți factori și unii de natură biologică, dar aceștia nu constituie o trăsătură caracteristică a personalității infractorilor.

b) Orientările **psihologice** consideră că deosebirea fundamentală dintre infractor și neinfractor rezidă în structurile și funcțiile lor psihice, în sensul că primul s-ar caracteriza prin insuficiența dezvoltare, deformare sau alterare a acestora. Deși conțin o bună doză de adevăr nici asemenea explicații nu permit o demarcare suficient de clară între infractori și neinfractori.

c) Conform **orientării psihiatrice** infractorul este un bolnav psihic. Nici această orientare nu permite o relevare corespunzătoare a particularităților personalității infractorului fie și prin faptul că nu există o demarcație netă și tranșantă între normal și patologic cât și pentru faptul

că ponderea bolnavilor psihic în rândul infractorilor nu se deosebește semnificativ de ponderea acestora în rândul restului populației.

d) În **viziunea sociologistă** între personalitatea infractorului și cea a neinfractorului nu există deosebiri de nici un gen. Comportamentele infraționale sunt generate, în această optică, în exclusivitate, de factori socio-economici, exteriori individului, acesta nefiind în ultimă instanță decât *o marionetă* antrenată de jocul și conjunctura factorilor obiectivi.

e) Orientările **eclectice** se caracterizează prin încercarea de luare în considerare a acțiunii mai multor factori în explicarea personalității și a comportamentului infrațional. Întrucât această încercare se realizează pe o bază metodologică metafizică și mecanicistă, ea se reduce la o simplă însumare a acestora sau la considerarea factorilor sociali, culturali, economici doar ca un fundal pasiv pe care se desfășoară acțiunea factorilor psihologici, subiectivi.

C). Caracteristicile generale ale personalității infractorului

Comportamentul antisocial angajează întreaga personalitate a individului, cu toate componentele, laturile și trăsăturile sale în mod diferențiat și nuanțat. De aceea, în continuare vom aborda analitic rolul fiecăruia din principalele componente ale personalității umane în săvârșirea faptelor ilicite.

a) Componenta anatomo-morfo-fiziologică

Săvârșirea actelor infraționale implică în mod divers structurile somatice și -funcționalitatea diferitelor organe ale individului. Unele dintre acestea pot favoriza executarea anumitor acte infraționale sau defavoriza comiterea altora. Așa de exemplu, este puțin probabil dacă nu chiar imposibil ca un orb sau un ciung să se dedea furtului din buzunare sau ca un paralic să comită furturi prin escaladare.

Un interes însemnat îl prezintă în acest cadru aspectul **anatomic al infractorului**. S-au efectuat studii antropometrice în cursul cărora s-au avansat concluzii în sensul că infractorii s-ar deosebi substanțial de neinfractori *printr-o greutate mai mare sau mai mică*. Asemenea concluzii sunt infirmate, factorii antropometrici dovedindu-se nerelevanți pentru a deosebi populația infractoare de cea neinfractoare. Pe de altă parte conform unor **viziuni fizionomice**, infractorii ar putea fi recunoscuți pe baza anumitor stigmat. Studiile de teren și practica criminologică au relevat că teoria stigmatelor de ordin fizionomic ale criminalității nu are nici un temei.

Merită o anumită atenție concluziile la care s-a ajuns în urma unor studii **morfo-caracteriale** care urmăresc să evidențieze existența unor relații semnificative între structura corporală și caracterul individului și între aceștia și înclinația spre criminalitate.

Așa de exemplu, tipologia lui Kretschmer are și valențe criminologice. Astfel, se consideră că **tipul picnic** începe relativ tardiv activitatea infrațională care constă mai ales în escrocherii și fraude. **Astenicul**, frecvent răspândit printre infractori, își începe activitatea ilicită la o vârstă relativ timpurie și ea cuprinde mai ales furturile, falsurile și abuzul de încredere. **Atleticul** are o răspândire relativ ridicată în cadrul populației infractoare, activitatea criminală a reprezentanților acestui biotip se desfășoară la aproape toate vârstele. Aceștia au un caracter brutal, sălbatic comițând de predilecție asasinat, furturi în care se folosesc arme, incendii cu marcată tendință de recidivă.

Corelații de acest fel sunt stabilite și în cadrul biotipologiei lui Sheldon. Astfel **tipul endomorf (visceroton)** are o frecvență relativ egală în populația infractoare și cea

neinfractoare, cu alte cuvinte nu prezintă semnificație din punctul de vedere al psihosociologiei criminalității și al criminologiei; *tipul mezomorf (somatoton)* are o prezență preponderent crescută în populația infractoare; *tipul ectomorf (cerebroton)* are o frecvență sensibil mai redusă printre infractori decât printre neinfractori.

Fără îndoială, aceste tipologii prezintă un anumit interes, mai ales de ordin metodologic în sensul că pot constitui un instrument de lucru în activitatea de prevenire a infracțiunilor în rândul minorilor și al tineretului. Cu toate acestea, în ansamblu, relațiile dintre aspectele corporale și cele psihice, și în special cu înclinațiile spre anumite genuri de activitate infracțională, nu sunt suficient de consistente și de relevante.

Actul infracțional implică și solicită o serie de aspecte de ordin fiziologic. Așa de exemplu, există o strânsă relație între maturizarea sau diminuarea funcțiilor fiziologice pe de o parte, și activitatea infracțională pe de altă parte.

Se fac demersuri, uneori interesante pentru a se releva eventuale relații între activitatea glandelor cu secreție internă și a celor cu secreție externă. Chiar dacă rezultatele obținute până în prezent nu sunt destul de concludente și chiar dacă considerăm exagerată afirmația că nu vom putea descifra mecanismele criminalității, **până nu vom cunoaște activitatea endocrină în chiar timpul desfășurării activității delictuoase**, nu putem neglija rolul funcțiilor glandular-hormonale. Aceasta fie și pentru că asistăm la descoperiri dintre cele mai interesante în acest domeniu care au printre altele o strânsă legătură cu viața emoțională care la rândul său (cum vom releva ceva mai departe), joacă un rol din cele mai importante în săvârșirea faptelor antisociale.

Unele cercetări recente pun în lumină anumite relații între procesele biochimice și criminalitate. Se apreciază, mai ales că dozarea zahărului - în surplus sau în deficit - ca și a iodului și a altor elemente în sânge, ar influența comportamentul antisocial.

De asemenea, se impune a fi relevat și rolul acelei părți a creierului uman (diencefalul), care are o importanță deosebită în ce privește tonusul afectiv și a cărui tulburare funcțională sau leziune organică, poate avea serioase influențe asupra trecerii la actul antisocial.

Rezultă deci că atât aspectele anatomice, cât și cele fiziologice sunt mai mult sau mai puțin implicate în comportamentele antisociale. În același timp se impune a fi subliniat faptul că, cu toate acestea, nu există factori specifici ai criminalității în domeniul anatomiei și ai fiziologiei¹. Așa cum vom încerca să demonstrăm mai departe, influența acestor factori asupra criminalității se exercită prin intermediul celor de natură socială.

b) Componenta psihologică.

Un rol esențial în activitatea infracțională îl au structurile, procesele și caracteristicile psihice. Această constatare de ansamblu este unanim acceptată, însă atunci când se pune problema dacă anumite structuri și funcții psihice sau nivele de dezvoltare a acestora sunt sau nu specifice activității criminale apar puncte de vedere multiple și uneori divergente.

Există o anumită relație între activitatea infracțională și trăsăturile personalității: **temperamentul, aptitudinile, caracterul**. În ce privește relația dintre temperament și infracțiune, trebuie spus că aceasta influențează mai ales aspectul energetic formal al acesteia.

Una din aptitudinile a cărei implicare în cadrul criminalității este printre cele mai controversate o constituie **inteligenta**. S-a acreditat pentru o vreme ideea că infractorii ar fi inferiori din

¹ Pierre Bouzat, Jean Pinatel, *Traité de droit pénal et de criminologie*, vol. III Criminologie, Paris, Librairie Dalloz, 1963, p. 217.

punctul de vedere al performanțelor intelectuale față de neinfractori. S-a considerat de asemenea că debilizii mintali, idioții și cretinii ar da un mare procent de delincvență.

Studii ulterioare au scos în evidență faptul că, pe de o parte, o serie de slăbiciuni de ordin metodologic în măsurarea inteligenței pun serios sub semnul întrebării validitatea rezultatelor obținute, iar pe de altă parte s-a relevat că nivelul de dezvoltare intelectuală variază sensibil de la un gen la altul de activitate infracțională.

S-a constatat că o strânsă legătură cu comportamentul antisocial ar avea trăsăturile de caracter, în mod deosebit atitudinile față de societate, față de semenii, de muncă, de valorile sociale. Nu există infractor, indiferent de genul de activitate criminală desfășurată, care să nu prezinte, în mod pregnant atitudini negative față de valorile sociale, materiale sau spirituale ale societății.

În ce privește procesele psihice, se remarcă o puternică implicare a afectivității, voinței și motivației. Aproape fără excepție, personalitatea infractorului se caracterizează prin instabilitatea emoțional - afectivă sau prin indiferență afectivă, în general prin accentuate dereglări ale afectivității.

Tot atât de pregnante sunt și deficiențele de ordin volițional, în special insuficiența stăpânire de sine și slabul autocontrol. Sunt, de asemenea, frecvente și puternic accentuate, unele deformări ale motivației, existența depășită cu privire la unele trebuințe sociale, exacerbarea altora socialmente acceptate, în special privind posesiunea unor bunuri materiale cât și modalitățile ilicite pentru obținerea lor.

c) Componenta psihosocială.

Deși în anumite condiții particularitățile psihice și fizice ale organismului uman pot exercita o influență nefastă asupra comportamentului, acestea nu acționează ca factori "pur" biologici sau "pur" psihologici, ci au o puternică încărcătură socială, acționează într-o anumită contextură socio-economică, și, de aceea, în context este mai potrivit să vorbim de factori biosociali și psihosociali, și nu de componenta psihosocială.

D). Conceptul de personalitate infractoare

Vom încerca să schițăm un tablou sintetic al personalității infractorului din care să rezulte prin ce se deosebește de personalitatea noninfractorilor.

a) Pentru aceasta este necesar ca mai întâi să fie lămurit un aspect metodologic și anume acela al **nivelelor de abordare** a personalității infractorului.

Un prim nivel este acela al **individului concret**, al infractorului X sau Y, nivel la care pot fi derulate o multitudine de trăsături ale personalității implicate în înfăptuirea actului antisocial, proprii numai individului respectiv.

Un alt nivel este cel al unei **anumite categorii de infractori** (delapidatori, hoți, tâlhari etc.). La acest nivel se vor releva o serie de trăsături ale personalității comune tuturor sau majorității indivizilor care comit o anumită infracțiune. Numărul trăsăturilor ce vor putea fi evidențiate va fi substanțial mai redus decât la nivelul anterior, dar le vom regăsi la un număr mai mare de indivizi.

În sfârșit, al treilea nivel, este **cel general**, nivel la care prin abstractizare se vor reține doar câteva trăsături pentru marea majoritate a acestora. În cadrul cursului de față, ne interesează cel de al treilea nivel, respectiv **al infractorului în general**, ca având cea mai mare valoare explicativă și cea mai largă arie de aplicare practică. Este foarte important de reținut că la acest nivel nu este vorba de a realiza un profil al personalității

infractorului care să poată fi regăsit în fiecare caz în parte, ci de un **concept** care surprinde acele trăsături și caracteristici dintre care o bună parte vor putea fi observate, cu un ridicat grad de probabilitate la un număr relativ mare de persoane ce manifestă componente antisociale.

b) În acest context vor fi schițate câteva **coordonate generale ale personalității infractorului**. Mai întâi să precizăm că infractorul este persoana care săvârșește o faptă socialmente periculoasă, interzisă de lege și care atrage răspunderea penală. **Așadar o primă coordonată este de natură social-juridică.**

În al doilea rând, trebuie menționat că personalitatea infractorului este o variantă a personalității umane caracterizată printr-un ansamblu de trăsături ce constituie un sistem, care se află în interrelații și interacțiuni ce favorizează comiterea actului infracțional.

Așa de exemplu, nivelul de subdezvoltare intelectuală nu poate constitui singur un factor criminogen, ci numai în cadrul unui sistem de factori care include sugestibilitatea crescută, insuficiența capacitate de discernământ, voință slabă etc., toate aflate în strânsă interacțiune. Așadar, caracteristica specifică personalității infractorului este constituită nu dintr-un simplu ansamblu de însușiri, ci dintr-un sistem de trăsături, ceea ce atenționează asupra importanței și necesității de a cunoaște legăturile și intercondiționările dintre ele.

În al treilea rând, trebuie remarcat că nu există trăsături și componente ale personalității care să predetermine în mod implacabil și automat săvârșirea de infracțiuni. Pentru ca sistemul trăsăturilor specifice personalității infractorului să constituie realmente o premisă a comportamentului antisocial, este necesar ca ele să se întâlnească și să coexiste într-un anumit cadru al condițiilor de viață, într-o anumită contextură socială, concretă, favorizatoare pentru un astfel de comportament.

În al patrulea rând, trebuie menționat caracterul lor socialmente determinat, ceea ce implică înseamnă că sunt modificabile și perfectibile mai ales ca urmare a educației.

c) Sistemul trăsăturilor caracteristice personalității constituie **nucleul central al personalității infractorului**. Acest nucleu cuprinde în principal: *egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă.*

- **Egocentrismul** constă în tendința anumitor indivizi de a raporta totul la ei înșiși, de a se considera centrul principal de interes și de a judeca totul numai prin prisma propriilor interese.

- Datorită egocentrismului delincventul nu este capabil de a lua în considerație alte puncte de vedere, interesele și sentimentele celorlalți. De regulă față de ceilalți are o atitudine critică și acuzatoare, iar personal se consideră nedreptățit și persecutat de aceștia.

- **Labilitatea psihică**, ca trăsătură specifică a personalității infractorului, constă în fluctuații ample ale afectivității, disproporționate față de valoarea stimulilor. Este o reacție ce apare pe baza unei raportări superficiale la diferitele situații și persoane. Subiectul este capricios, ușor sugestiv și inconstant, reacționând azi într-un fel și mâine în altul, față de unul și același stimul. Nota specifică cu care labilitatea afectivă marchează personalitatea infractorului, rezidă în incapacitatea acestuia de a se inhiba în fața pericolului sancțiunii penale.

- **Agresivitatea**, este un comportament violent, distructiv, ofensiv, generat de frustrare – împiedicarea satisfacerii unei trebuințe. Poate lua forma autoagresivității ducând la sinucidere, automutilare etc. sau a heteroagresivității (îndreptată împotriva altora) ducând la omucideri, loviri, răniri, infracțiuni sexuale, injurii, calomnii etc.

- **Insensibilitatea afectivă**, constă în incapacitatea de a înțelege suferința altuia, în plăcerea morbidă produsă de suferința acestuia. Se poate manifesta într-o formă foarte consistentă și constant structurată în cadrul personalității, cât și sub forma unui proces evolutiv și tranzitoriu, acest ultim caz putând lua forma unei inhibări afective fără ca subiectul să-și dea seama de aceasta, ceea ce face ca în unele omucideri generate mai ales de drame familiale, agresiunea să se desfășoare cu un înspăimântător sânge rece sau sub forma dezangajării afective în care subiectul își dă seama de acest proces de sărăcire sufletească și încearcă să o compenseze.

În legătură cu această *constelație de trăsături ce constituie nucleul central al personalității infractorului*, sunt necesare două sublinieri:

- a) în interacțiunea dintre acestea, rolul hotărâtor în săvârșirea actului infractorial îl are **indiferența afectivă**;
- b) acest sistem de trăsături poate fi întâlnit destul de frecvent și în structura nedelinvenților. Pentru a constitui nucleul central al personalității criminale, acesta trebuie să atingă un anumit grad de consistență, deoarece înfăptuirea actului infracțional implică întreaga personalitate a individului, totalitatea structurilor, trăsăturilor și proceselor psihice ale acestuia.